

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

FILOLOGIK TADQIQOTLARNING YANGI BOSQICI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR

III XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

2025-yil, 21-OKTABR

BUXORO – 2025

ANJUMAN DASTURIY QO'MITASI

1. B.B. Ma'murov	- Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, rais;
2. Z.M. Muqimov	- Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, rais muovini;
3. G.R. Akramova	- Ilmiy – tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i, a'zo;
4. X.A. Xaitov	- Tillar fakulteti dekani, a'zo;
6. U.S.Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo;
7. D.B.Axmedova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
8. G.B.Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
9. G.R.Mirxanova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
10. R.A.Saidova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
11. Y.U.Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
12. Sh.Sh.Nizomova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
13. N.H.Hojiyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
14. M.U.Usmonova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
15. N.A.Bafoyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
16. N.O. Avazova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
17. S.T. Latipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo

ILMIY ANJUMANNING TASHKILIIY QO'MITASI

1. M.M. Bafayev	- O'quv ishlari bo'yicha prorektor, rais;
2. M.L. Umedjanova	- Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektor, rais muovini;
3. U.S. Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo;
4. F.R.Rustamov	Tillar fakulteti Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari
5. L.F. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
6. M.Y. Ro'ziyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
7. Sh.M. Istamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
8. M.B. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
9. G.B. Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
10. R.R. Xalilova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
11. M.U. Usmonova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
12. F.K. Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
13. N.N. Mirjonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
14. M.Y. Latifova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
15. M.A. Tilavova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
16. M.V. Jabborova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo.

To'plam O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda "2025-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi 496-sonli buyrug'i rejasida belgilangan tadbirlarning bajarilishini ta'minlash maqsadida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Buxoro davlat pedagogika institutida o'tkazilgan "Filologik tadqiqotlarning yangi bosqichi: zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tuzildi.

Mas'ul muharrir:

G.B. Rustamova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Taqrizchilar:

D.S. O'rayeva - filologiya fanlari doktori, professor

F.S. Safarova - filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

TARJIMA JARAYONIDA MILLIY-MADANIY UNSURLARNING EKVIVALENTLIGI MUAMMOLARI

Marimbayeva Laylo Umarbek qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi UrDU

Ingliz tili va adabiyoti kafedrasida stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada milliy va madaniy elementlarni ingliz tilidan o'zbek tiliga va aksincha tarjima qilishda ekvivalentlik masalasi ko'rib chiqiladi. Unda tarjimonlar milliy o'ziga xoslikni aks ettiruvchi madaniy yuklangan so'zlar, realiyalar, idiomalar va metaforalarni etkazishda duch keladigan qiyinchiliklarga e'tibor qaratiladi. Maqolada madaniy birliklarning tasnifi taklif qilingan va tarjimada ularning semantik va emotsional qiymatini saqlashga qaratilgan lingvistik strategiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, madaniyat, madaniy elementlar, milliy elementlar, realiyalar, idiomalar, metafora.

Tarjima insoniyat sivilizatsiyasi tarixida madaniyatlararo muloqotni ta'minlovchi eng muhim jarayonlardan biridir. Har bir tilda xalqning mentaliteti, qadriyatlari, urf-odatlar aks etadi. Shu bois, tarjima jarayonida nafaqat so'z, balki butun madaniyat konteksti ham o'tadi.

V. N. Komissarovning fikricha, "Tarjima — bu tildan tilga emas, madaniyatdan madaniyatga o'tishdir"[1]. Shuning uchun milliy-madaniy unsurlarni ekvivalent tarzda yetkazish — tarjimashunoslikdagi eng murakkab muammolardan biridir.

Masalan, ingliz tilidagi "tea-time" so'zi o'zbek tilidagi "choy ichish" bilan grammatika jihatidan o'xshash bo'lsa ham, madaniy mazmun jihatidan farq qiladi: inglizlar uchun bu ijtimoiy marosim, o'zbeklarda esa kundalik odatdir. Shu kabi misollar tarjimada madaniyatlararo semantik uyg'unlik zarurligini ko'rsatadi.

Milliy-madaniy unsurlar va ularning tasnifi.

Tilshunoslikda madaniyat bilan bevosita bog'liq birliklar "realia, frazeologizm, metafora, madaniy atama, tarixiy nom, toponim, antroponim" kabilarni o'z ichiga oladi[2]. Ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

Guruh	Misollar (Inglizcha)	O'zbekcha ekvivalent
Realia (kundalik hayot)	pudding, pub, cream tea	palov, choyxona, nonushta
Tarixiy-madaniy birlik	parliament, knight, queen's guard	kengash, sarkarda, soqchilar qo'riqchisi
Frazeologizm	break the ice, red tape	muzni eritmoq, qog'ozbozlik
Milliy urf-odat	Christmas, Thanksgiving	Ramazon hayiti, Navro'z

Bu birliklar tarjimada bevosita leksik ekvivalentga ega emas, shu bois ular semantik, izohli yoki adaptatsion yo'l bilan o'tkaziladi.

Ekvivalentlik nazariyasi va milliy unsurlar.

J. Kettford (1965) ekvivalentlikni uch darajadagi jarayon sifatida ko'rsatadi[3]:

1. Formaviy ekvivalentlik – grammatik va leksik moslik;
2. Semantik ekvivalentlik – ma'noning saqlanishi;
3. Funktsional ekvivalentlik – mazmunning madaniyatga muvofiqligi.

V. Komissarov va E. Nida fikricha, tarjimada mazmunning yetkazilishi emosional-estetik ta'sirni ham o'z ichiga olishi lozim[1,4]. Misol sifatida quyidagilarni ko'rib chiqamiz:

Punch and Judy show qo'g'irchoq spektakli (funksional ekvivalent)

I feel blue ko'nglim xira (frazologik ekvivalent)

Palov plov / pilaf (leksik transliteratsiya bilan saqlanmoqda)

Demak, tarjimonda maqsad – milliy madaniyat unsurlarini yo'qotmasdan, ularni tushunarli kontekstda berishdir.

Madaniy ekvivalentlikni ta'minlash strategiyalari Z. A. Maslova, J. House va P. Newmark tadqiqotlariga tayangan holda asosiy strategiyalar quyidagicha[5]:

1. Translitteratsiya va transkripsiya: sariqchoy, kimono, sushi, Navro'z kabi nomlar to'g'ridan to'g'ri yozma shaklda saqlanadi.

2. Madaniy moslashtirish (adaptatsiya): pub → choyxona; Thanksgiving → minnatdorchilik kuni.

3. Izohli tarjima: agar tushuncha begona bo'lsa, qisqacha sharh bilan beriladi. Masalan, kimono (traditional Japanese robe).

4. Eksplikativ transformatsiya: konnotativ ma'no mustahkamlanadi — “He's a knight” → “U jasoratli inson, ritsar”.

Ushbu strategiyalar biri-birini to'ldiradi va madaniyatlararo ekvivalentlikni saqlaydi.

Tarjimon uchun amaliy tavsiyalar:

- Til ortidagi madaniyatni o'rganish. Tarjimon millat tarixini, turmush tarzini yaxshi bilishi kerak.

- Frazologik birliklarning to'liq kontekstini tahlil qilish. Ular ko'p ma'noli bo'lgani uchun erkin so'z o'rnida ishlatish xatodir.

- Madaniy neytrallikni saqlash. Har bir realia o'sha xalq qadriyatini ifodalaydi; uni yo'qotish kommunikativ samarasizlikka olib keladi.

- Tarjima apparatini boyitish. Realialar uchun izohli lug'atlar va parallel korpuslardan foydalanish tavsiya etiladi.

Tarjima san'ati yakunida til emas, dunyoqarash tarjima qilinadi; shu bois ekvivalentlik

– bu nafaqat grammatik, balki madaniy ko'prik qurishdir.

Qiyosiy tahlil: ingliz va o'zbek tillarida milliy-madaniy ifoda.

Kategoriya	Ingliz tili misoli	O'zbekcha ekvivalent va sharh
Oziq-ovqat nomlari	pudding, roast beef	shirinlik (dezert), mol go'shti kabobi
Bayram nomlari	Christmas, Easter	Navro'z, Qurbon hayiti
Milliy belgilar	Big Ben, red bus	Registon, atlas, choyxona madaniyati
Tarixiy hodisalar	Industrial Revolution	Temuriylar davri
Hissiy-milliy metafora	Home is where the heart is	O'choq — insonning yuragi

Bu jadvaldan ko'rinadiki, madaniyatlararo o'xshashlikdan ko'ra tafovut ko'proq; shu tufayli tarjimada semantik kengaytirish mexanizmlari zarur.

Milliy-madaniy unsurlarni tarjima qilish tilshunoslikdagi eng muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Har bir madaniy birlik – xalq tafakkurining ramzi. Tarjima jarayonida ushbu birliklarni o'zgartirish emas, ularning mazmunini tiklash lozim.

Ekvivalentlikni ta'minlash – bu madaniyatlararo ekvivalentlikni yaratishdir. Ingliz va o'zbek tillarining semantik tizimi ko'pincha farqlanadi, ammo ularning umumiy maqsadi – inson hissiyotini to'g'ri aks ettirish. Shuning uchun tarjimon har bir madaniy elementni

kontekstga mos muqobil orqali ifoda etishi zarur. Madaniyatni tarjima qilish san'ati – bu so'zlarning orqasidagi xalqni anglashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Комиссаров, В. Н. (1990). "Теория перевода (лингвистические аспекты)." Москва: Высшая школа.
2. Maslova, V. A. (2004). "Культурологическая лингвистика." Минск: ТетраСистемс.
3. Catford, J. C. (1965). "A Linguistic Theory of Translation." London: Oxford University Press.
4. Nida, E. A., & Taber, C. (2003). "The Theory and Practice of Translation." Leiden: Brill.
5. House, J. (2015). "Translation Quality Assessment: Past and Present." London: Routledge.
6. Tojiyev, Ya. (2017). "Til va madaniyat konseptlari: nazariya va amaliy tahlil." Toshkent: Fan.